

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΒΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

*Μόνο με το αίσθημα μπορείς να διδάξεις. Αν καθήσεις στην έδρα η ποίηση θα φύγει από το παράθυρο.
«Κώστας Μόντης»*

Βασικές αρχές:

1) Το λογοτεχνικό βιβλίο είναι ένας ζωντανός κόσμος που δρα, λειτουργεί, συμπεριφέρεται, διδάσκει, ψυχαγωγεί, προβληματίζει και συχνά καθορίζει στάσεις ζωής.

2) Ο μύθος, τα πρόσωπα που τον κινούν και ο παντογνώστης αφηγητής καλούν τον αναγνώστη «εκ του ασφαλούς» να «ζήσουν» μια περιπέτεια με χαρακτηριστική, συχνά, την αριστοτελική αληθοφάνεια.

Καλό είναι να γνωρίζουμε ότι στη θεωρία της λογοτεχνίας οι αφηγηματικοί τρόποι είναι διαφορετικοί από τις αφηγηματικές τεχνικές. Η διάκρισή τους όμως θα πρέπει να συνδέεται άμεσα με τη σκοπιμότητα της αναζήτησής τους. Αφηγηματικοί τρόποι ονομάζονται τα συστατικά στοιχεία που συναποτελούν μια αφήγηση. Π.χ. έκθεση (καθαρή αφήγηση), διάλογος, περιγραφή, σχόλιο εσωτερικός μονόλογος, ελεύθερο πλάγιο ύφος. Οι αφηγηματικές τεχνικές σχετίζονται:

α) με τον αφηγητή, την υπόστασή του μέσα στο κείμενο, τις σχέσεις αφηγητή-προσώπων, την οπτική γωνία του,

β) τη δομή της αφήγησης, το χρόνο, το χώρο,

γ) τη ρηματική άρθρωση της αφήγησης, τις συμβάσεις της.

Θυμίζουμε τις αφηγηματικές τεχνικές:

✗ Αναδρομή: Είναι αφηγηματική τεχνική κατά την οποία ο αφηγητής μετατοπίζει την αφήγησή του από το τώρα στο τότε της ιστορίας και ανάγεται σε γεγονότα προγενέστερα και παλιότερα.

✗ Αναδρομική αφήγηση: Είναι αφηγηματική τεχνική κατά την οποία ο αφηγητής μετατοπίζει την αφήγησή του από το

τώρα στο τότε της ιστορίας και ανάγεται σε γεγονότα προγενέστερα και παλιότερα.

- ✘ **Ανάληψη:** Είναι αφηγηματική τεχνική κατά την οποία ο αφηγητής μετατοπίζει την αφήγησή του από το τώρα στο τότε της ιστορίας και ανάγεται σε γεγονότα προγενέστερα και παλιότερα.
- ✘ **Αυτοαναφορικότητα:** είναι μια αφηγηματική τεχνική σύμφωνα με την οποία ο συγγραφέας αναφέρεται σε πρώτο πρόσωπο σε πράγματα που αφορούν τον ίδιο.
- ✘ **Αυτόματη γραφή:** είναι μια αφηγηματική τεχνική που πρώτοι χρησιμοποίησαν οι υπερρεαλιστές ποιητές, κατά την οποία ο δημιουργός καταγράφει χωρίς καμιά παρέμβαση της λογικής ό,τι του υπαγορεύει το υποσυνείδητό του.
- ✘ **Εγκιβωτισμός:** Πολύ συχνά σ' ένα αφηγηματικό κείμενο η ιστορία που έχουμε ξεκινήσει διακόπτεται για να αρχίσει μια άλλη ιστορία, ενδεχομένως μικρότερης έκτασης από την αρχική και με την ολοκλήρωσή της επανερχόμαστε στην αρχική αφήγηση της ιστορίας. Το φαινόμενο αυτό, της ενσωμάτωσης μιας άλλης αφήγησης μέσα στην κύρια αφήγηση, ονομάζεται εγκιβωτισμός.
- ✘ **In medias res:** Η λατινική αυτή φράση κατά λέξη σημαίνει: στο μέσο των πραγμάτων, στο μέσο της υπόθεσης, της πλοκής. Η ακριβής σημασία του όρου ωστόσο είναι η εξής: Η αφήγηση δεν παρουσιάζει τα γεγονότα στη χρονική του διαδοχή και αλληλουχία. Η αφήγηση ξεκινά από το κέντρο του μύθου, δηλαδή από το σημαντικότερο για τον συγγραφέα περιστατικό το οποίο αποτελεί και την "καρδιά" της πλοκής.
- ✘ **Πρόδρομη αφήγηση:** Αφηγηματική τεχνική κατά την οποία ο συγγραφέας αναφέρεται σε γεγονότα που θα συμβούν μελλοντικά.
- ✘ **Προϊδεασμός:** είναι ένας αφηγηματικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας μας δίνει μια γενική ιδέα (κάπως αόριστη) ή έναν υπαινιγμό για κάτι που πρόκειται να συμβεί.
- ✘ **Πρόληψη:** Αφηγηματική τεχνική κατά την οποία ο συγγραφέας αναφέρεται σε γεγονότα που θα συμβούν μελλοντικά.

- ✘ **Προοικονομία:** αφηγηματικός τρόπος ο οποίος σχετίζεται με την πλοκή του μύθου και των γεγονότων. Ο συγγραφέας προετοιμάζει τον αναγνώστη ή τον θεατή για γεγονότα που πρόκειται να ακολουθήσουν.
- ✘ **Ροή συνείδησης:** είναι μια τεχνική, που χρησιμοποίησε για πρώτη φορά ο Γουίλιαμ Τζέιμς, με την οποία ο συγγραφέας επιδιώκει να δώσει στον αναγνώστη την εντύπωση της συνεχούς ροής σκέψεων, αισθημάτων, διαθέσεων και αναμνήσεων, όπως έρχονται αναμειγμένα στη συνείδηση, χωρίς κάποια λογική αλληλουχία.
- ✘ **Χρόνος αφήγησης:** Ο χρόνος που ξετυλίχθηκαν τα γεγονότα της ιστορίας ονομάζεται χρόνος της ιστορίας. Με το χρόνο αυτό εννοούμε την φυσική διαδοχή των γεγονότων. Ο χρόνος αυτός παρουσιάζεται στην αφήγηση με διάφορους τρόπους και έτσι προκύπτει ο χρόνος της αφήγησης (ή αφηγηματικός χρόνος). Ο χρόνος της αφήγησης γενικά δεν συμπίπτει με τον χρόνο της ιστορίας, αφού τα γεγονότα παρουσιάζονται συνήθως με διαφορετική χρονική σειρά, διάρκεια και συχνότητα απ' ότι διαδραματίζονται στην ιστορία. Έτσι, συχνά ο συγγραφέας παραβιάζει τη χρονική σειρά, γι' αυτό έχουμε αναχρονίες (αναδρομική - πρόδρομη), άλλοτε επιταχύνει ή επιβραδύνει την αφήγηση (επιτάχυνση ή επιβράδυνση της αφήγησης) και άλλοτε παρουσιάζει ένα γεγονός περισσότερες από μια φορές.
- ✘ **Χρόνος ιστορίας:** Ο χρόνος που ξετυλίχθηκαν τα γεγονότα της ιστορίας ονομάζεται χρόνος της ιστορίας. Με το χρόνο αυτό εννοούμε την φυσική διαδοχή των γεγονότων. Ο χρόνος αυτός παρουσιάζεται στην αφήγηση με διάφορους τρόπους και έτσι προκύπτει ο χρόνος της αφήγησης (ή αφηγηματικός χρόνος). Ο χρόνος της αφήγησης γενικά δεν συμπίπτει με τον χρόνο της ιστορίας, αφού τα γεγονότα παρουσιάζονται συνήθως με διαφορετική χρονική σειρά, διάρκεια και συχνότητα απ' ότι διαδραματίζονται στην ιστορία. Έτσι, συχνά ο συγγραφέας παραβιάζει τη χρονική σειρά, γι' αυτό έχουμε αναχρονίες (αναδρομική - πρόδρομη), άλλοτε επιταχύνει ή επιβραδύνει την αφήγηση (επιτάχυνση ή επιβράδυνση της αφήγησης) και άλλοτε παρουσιάζει ένα γεγονός περισσότερες από μια φορές.

3) Ενδιαφέρει πολύ η αναγνωστική κίνηση από τη μορφή (παρατήρηση) στο (ψυχικό) περιεχόμενο.

4) Χρειάζεται να γίνεται ενσωμάτωση των αναγκαίων «πληροφοριών» (φιλολογικών, ιστορικών κ.ά.) που απαιτούνται για την κατανόηση, στην επεξεργασία του λογοτεχνικού βιβλίου.

5) Αναζητάμε τη *διάνοια* των προσώπων και εστιάζουμε το ενδιαφέρον μας στο περιβάλλον (κοινωνικό, πολιτικό ή άλλο) που συνέβαλε στη διαμόρφωση της.

6) Κάνουμε το «ταξίδι» στον κόσμο της λογοτεχνίας με στόχο την απόλαυση και την όξυνση της κριτικής σκέψης των μαθητών.

1ο βήμα

✘ Δημιουργία κλίματος δεκτικότητας: Διαμόρφωση συγκινησιακού και ιδεολογικού κλίματος στην τάξη. Εννοείται πως οι μαθητές έχουν ενημερωθεί έγκαιρα για το λογοτεχνικό βιβλίο που θα διδαχτούν και το έχουν διαβάσει. Πολλές φορές η ανάγνωση ενός χαρακτηριστικού αποσπάσματος- επεισοδίου από το έργο με τη συνοδεία μουσικού θέματος, μπορεί να ευαισθητοποιήσει τους μαθητές και να ξεκινήσει έτσι ένας εποικοδομητικός διάλογος γύρω από το λογοτεχνικό βιβλίο που μελέτησαν. Η προβολή εικόνων μπορεί να βοηθήσει το μηχανισμό της μνήμης τους και να θυμηθούν χαρακτηριστικές σκηνές στις οποίες τους παρέπεμψαν οι εικόνες.

2° βήμα

✘ Ο συγγραφέας και αφήγηση «σκυταλοδρομία» του περιεχομένου του λογοτεχνικού βιβλίου.

3° βήμα

✘ Αναπαράσταση του χρόνου: Ο ιστορικός και δραματικός χρόνος του έργου.

4° βήμα

✘ Ο «πληθυσμός» και οι χώροι που κινείται αυτός στο έργο

5° βήμα

- ✘ Το δραματικό στοιχείο και η εσωτερική κίνηση (τα συναισθήματα)

6° βήμα

- ✘ Το στοχαστικό στοιχείο / ιδεολογικό στοιχείο και το πώς αυτό παρουσιάζεται μέσα από τη δράση των ηρώων. Δίνονται συγκεκριμένες σελίδες του λογοτεχνικού βιβλίου. (Μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα να ερευνούν οι μαθητές όσο το δυνατόν περισσότερες φορές τις απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτουμε, μέσα από το κείμενο.)

7° βήμα

- ✘ Η λειτουργία της γλώσσας: ηχητική, συντακτική, σημασιακή.
- ✘ Φορείς της δράσης (εσωτερικής και εξωτερικής).
- ✘ Αφηγηματικές τεχνικές.

8° βήμα:

- ✘ Ανακεφαλαίωση

9° βήμα:

- ✘ Ασκήσεις / εργασίες που, είτε τις ενσωματώνουμε κατά τη διδασκαλία είτε τις δίνουμε από την αρχή της χρονιάς για να τις απαντούν κατά τη διάρκεια της μελέτης του βιβλίου στο σπίτι. Οι ερωτήσεις να αφορούν προεκτάσεις του κειμένου, συγκεκριμένες, να «βγαίνουν» από το έργο και να καλύπτουν τους άξονές του. Να είναι διαφόρων τύπων και όχι γενικές και αόριστες του τύπου «να σχολιάσετε...» ή «τι γνωρίζετε για...». Αποφεύγουμε, επίσης, να ζητάμε γενικούς χαρακτηρισμούς προσώπων. Είναι καλύτερα να δίνεται συγκεκριμένο απόσπασμα και με αφορμή αυτό να ζητάμε από τους μαθητές να δικαιολογήσουν τους χαρακτηρισμούς του/των προσώπων ή τις ενέργειές τους.

Σπύρος Αντωνέλλος
ΕΜΕ Φιλολογικών